

ХОРУЖИЙ Григорій, д. філос. н., професор, професор кафедри філософських та соціальних наук Київського національного торговельно-економічного університету

ПРОТЕСТАНТИЗМ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ РЕФОРМАЦІЇ

Розглянуто духовні, теологічні, політичні та соціально-економічні передумови Реформації і процес виникнення протестантизму. Визначено, що ініційований німецьким священиком Мартіном Лютером реформаторський рух став переворотом у житті різних країн, що спричинив появу нової християнської течії протестантизму. Проаналізовано різні протестантські течії, церкви і секти.

Ключові слова: протестантизм, Реформація, Католицька церква, гуманізм, християнство, лютеранство, кальвінізм і англіканство.

Хоружий Г. Протестантизм как результат европейской Реформации. Рассмотрены духовные, теологические, политические и социально-экономические предпосылки Реформации и процесс возникновения протестантизма. Определено, что инициированное немецким священником Мартином Лютером реформаторское движение стало переворотом в жизни разных стран, что вызвало появление нового христианского течения протестантизма. Проанализированы различные протестантские течения, церкви и секты.

Ключевые слова: протестантизм, Реформация, Католическая церковь, гуманизм, христианство, лютеранство, кальвинизм и англиканство.

Постановка проблеми. Реформація вважається найвпливовішим процесом європейських реформ Середньовіччя. Пошуки життя, орієнтованого на Біблію, разом з поширеною критикою Церкви вилились у різні течії і події протестантської реформації. Критичні думки в релігійній сфері мали сильний вплив на духовне, релігійне, політичне та соціально-економічне життя різних країн того часу. Реформація не

була організованим рухом під керівництвом якоїсь особистості, що мала цілісну програму [1]. Однак насправді йшлося про перерозподіл релігійної і політичної влади в Європі [2].

Реформація, яку ще називають протестантською, почалась майже 500 років тому в Німеччині, і стала переворотом у релігійному, політичному, інтелектуальному та культурному житті різних країн, фактично розколола католицьку Європу. З часом ідеї протестантизму поширилися за межами Священної Римської імперії німецької нації, зокрема у Швейцарії, Англії, Франції, Нідерландах, Шотландії, державах Скандинавії, Балтії, Угорщині, а згодом і в Україні. Передумовами виникнення і розвитку протестантизму виступали різні фактори. Особливе значення мав гуманізм як критичний дух епохи Відродження, що дозволив по-новому поглянути на всі явища культури, в тому числі й на релігію. Таким чином, у Європі почало формуватись нове інтелектуальне середовище.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основи протестантизму викладено у працях засновника цього церковно-релігійного руху Мартіна Лютера [3; 4]. Сутність кальвінізму розкрито у працях Ж. Кальвіна [5]. Важливу роль у дослідженні протестантизму відіграв Ф. Шлейермахер [6]. А. МакГрат означив відмінності у поглядах різних діячів Реформації [7]. Відомий християнський апологет Ф. Шеффер досліджував важливість цілісності світогляду і вплив Реформації на його формування [8]. М. Вебер розглядав питання протестантської етики та діяльності сект [9].

Попри актуальність теми, в українській науковій літературі явно недостатньо публікацій з проблематики Реформації та протестантизму. Здебільшого увага приділяється хрестовим походам, розпаду Католицької церкви та зменшенню її впливу. При цьому поза увагою залишаються духовні, соціальні, політичні та економічні передумови Реформації та її вплив на культурне життя Європи.

Мета статті – використовуючи зарубіжні джерела, дослідити культурні, релігійні, політичні та економічні причини протестантської Реформації, яка обумовлена, передусім, кризою папства у XIV–XV ст. і спрямована на очищення Католицької церкви; визначити зв'язок Реформації з розвитком освіти і культури епохи Відродження; розглянути основні результати Реформації, зокрема виникнення протестантизму і поширення протестантських церков у різних країнах, у тому числі в Україні.

Матеріали та методи. Матеріалами досліджень слугували праці ідеологів та діячів церковно-релігійного Реформації Мартіна Лютера і Ж. Кальвіна, а також іноземних філософів та вітчизняних учених. Використано дані про поширення протестантських конфесій у світі та кількісний склад найбільших них. Проведенню дослідження сприяло застосування різних емпіричних та теоретичних методів, зокрема

порівняння, аналізу, синтезу, систематизації, єдності історичного та логічного методів.

Результати дослідження. Католицька Церква за часів Середньовіччя контролювала соціальне життя європейців, економіку, використання землі та сплату податків, діяльність урядів і застосування законодавства. Проте політичні правителі хотіли самостійно керувати своїми країнами, не підпорядковуючись Папі Римському. За епохи Відродження у суспільстві виникли сумніви щодо авторитету Церкви, що призвело до змінення інтерпретації Біблії, а також заохотило людей до прямих відносин з Богом. Церковні лідери здебільшого цікавились матеріальними, а не духовними благами. Люди втрачали повагу до Церкви та її керівників через їх корумпованість та політичне протистояння.

Реформація, що почалась у середовищі Католицької церкви, розглядається як релігійний рух 1500-х років, що привів до виникнення протестантизму і мав величезний вплив на соціальне, політичне і економічне життя [10, с. 195]. Протестантизм визнає єдиним шляхом спасіння особисту віру, а Біблію вважає єдиним джерелом одкровення, заперечує систему догматів, визнаючи лише таїнства хрещення та євхаристії. Однак протестантська Реформація визначається і як розкол Римсько-католицької церкви, ініційований Мартином Лютером.

Для розуміння сутності протестантської Реформації важливе усвідомлення особливостей Відродження та філософії цієї епохи, що характеризується не тільки підвищенням інтересу до людини, але й зміною відносин Церкви і суспільства. Філософія Реформації виходила з необхідності оновлення католицизму та демократизації Церкви, встановлення більш справедливих відносин між Богом, Церквою і віруючими. Передумовами виникнення такої ситуації можна вважати: поширення в Європі ідей гуманізму, зростання самосвідомості особи та індивідуалізму; збільшення впливу антикатолицьких релігійно-філософських учень та містики.

Першопричинами Реформації стали також криза папства у XIV–XV ст. та прагнення очищення Католицької церкви. Італійські джерела серед причин протестантської Реформації називають, передусім непотизм (від лат. *nepos* – "родинне" або *nepotis* – "онук", "племінник"), що означає надання родичам або знайомим посад незалежно від їх професійних здібностей. Так, Папа Римський Павло III призначив герцогом Парми і Пьяченци свого сина П'єра Луїджі Фарнезе. Велике невдоволення викликала так звана симонія, яка полягала в продажі церковних посад, духовного сану, таїнств, реліквій тощо. У широкому розумінні симонія означає продаж благодаті Святого Духа. Авторитету Церкви не сприяли факти корупції кліру та його аморальної поведінки. До певного протесту призвела доктрина продажу індульгенцій, введена в 1517 р. Папою Левом X з метою збору коштів на будівництво Собору

Святого Петра, яка однак використовувалась також для наживи за рахунок отримання частини благ віруючих [11].

XVI ст. проходило під впливом глибоких соціально-економічних перетворень. Протягом усього Середньовіччя Католицька церква відігравала визначальну роль у житті суспільства, ідеально вписуючись у панівний на Заході феодальний лад. Поняття "реформація" походить від лат. "*reformare*", що означає формувати знову або змінювати. Латинське дієслово "*protestari*" спочатку мало позитивне значення і означало: "бути покликаним свідком чогось" або "дати свідчення чогось". З часом слово "протестантський" набуло значення "чуже сприйняття" (римською курією), а "євангелічний" трактувалось як "самосприйняття" та "сприйняття членами громади".

Початок протестантського руху пов'язують з публікацією 95 знаменитих Тез Мартіна Лютера, священика і професора університету. За іншою версією, він нібито 31 жовтня 1517 р. прибив їх на воротах замкової церкви у Віттенберзі, як це було прийнято на той час. Формальним терміном закінчення Реформації вважається Вестфальський мир 1648 р., що означав закінчення 30-річної війни у Німеччині. Досить важливим вважається переклад Мартіном Лютером Біблії з давньогрецької мови на зрозумілу широкому загалу німецьку. Перше видання такого тексту Святого Письма вийшло у вересні 1522 р.

Для розуміння сутності протестантської Реформації важливе усвідомлення особливостей Відродження та філософії цієї епохи, що характеризується не тільки підвищенням інтересу до людини, але й зміною взаємин Церкви і суспільства. Філософія Реформації виходила з необхідності оновлення католицизму та демократизації Церкви, встановлення більш справедливих відносин між Богом, Церквою і віруючими. Передумовами виникнення цієї ситуації можна вважати: поширення в Європі ідей гуманізму, зростання самосвідомості особи та індивідуалізму; зростання впливу антикатолицьких релігійно-філософських учень та містики.

Значну роль у підготовці протестантської Реформації відіграло саме поширення ідей гуманізму. Термін "гуманізм" (від лат. "*humanitas*", тобто людська природа) у науковий обіг увів німецький філософ і педагог Ф. І. Нітгаммер. Поняття "гуманіст" вперше з'явилося наприкінці XV ст. і означало професійну належність як, наприклад "юрист". У цьому випадку йшлося про гуманістичні студії "*studia humanitatis*", зокрема, керівників відповідних кафедр. І лише на початку XVI ст. вживання цього слова вийшло за межі університетського життя.

Гуманісти виступали за широку освітню реформу, завдяки якій вони сподівались здійснити оптимальне розгортання людських здібностей шляхом поєднання знань і доброчинності. На зміну монастирським і церковним школам приходили університети. Проте визначальною ознакою гуманістичного світогляду було усвідомлення на-

лежності до нової епохи і потреба відмежуватись від минулого, яке почали називати "середньовіччям".

Вагомий внесок у формування нового мислення зробили Данте Аліґ'єрі, Петрарка, Бокаччо, Еразм Роттердамський, Франсуа Рабле, Вільям Шекспір, Піко делла Мірандола. Відомий представник політичної науки того часу – Ніколо Макіавеллі. З ідеями знищення приватної власності, створення освіти для всіх та релігійної свободи виступив політик і гуманіст Томас Мор, який підтримав протестантизм і був страчений.

У XIV ст. передвісником Реформації став англійський священик Джон Вікліф, який спочатку працював професором Оксфордського університету. Посилаючись на Біблію, він сформулював церковну реформістську програму, критикував клір та висловив ідею про те, що Христос, а не Папа Римський, є главою церкви. Його праці визнані університетом та синодом ерессю, а він був оголошений еретиком і спалений. Така ж доля спіткала і професора Празького університету Яна Гуса, який послідовно посилався на Джона Вікліфа і відкрито критикував клір, виступаючи за кардинальне реформування церкви на основі Біблії. В результаті Гуса також оголошено еретиком і спалено у 1415 р.

Життя священнослужителів ставало все більш світським. Високі церковні посади, як наприклад, єпископів та настоятелів монастирів віддавались представникам аристократії. Таким чином, на керівні посади потрапляли люди з сумнівним минулим та низьким рівнем освіти. Священики могли одночасно отримувати прибутки з різних громад, передаючи служіння погано підготовленим вікаріям. У протистоянні із світською владою все більше виявлялась криза папства. У період пізнього Середньовіччя, коли масовою була епідемія чуми і високою смертністю новонароджених дітей, все більше поширювався страх перед смертю і бажання отримати відпущення гріхів. З цією метою використовувались індульгенції, завдяки яким ніби скорочувались терміни горіння в пеклі.

Реформація виникла в умовах кризи феодалізму, розгортання суперечностей між феодальною роздробленістю і становленням європейських держав, та неприйняття наднаціональної влади Папи Римського і католицької Церкви. Мартін Лютер поширював ідеї, які знаходили підтримку суспільства і зводились до таких положень: спілкування між Богом і віруючими має бути безпосереднім; католицька Церква не може бути посередником між Богом і віруючими; необхідність спрощення обрядів; Церква повинна бути демократичною, а обряди – зрозумілими людям.

Мартін Лютер апелював до Папи, щоб переконати його у правильності своїх ідей. У 1520 р. Лютер розгорнув свою теологічну

програму, яка пізніше стала основою протестантизму. Суттєвими положеннями протестантської Реформації стосовно теології, вважаються чотири "тільки", проголошені Мартіном Лютером:

sola gratia: тільки милістю Божою, а не своїми справами, рятується людина;

sola fide: тільки вірою, а не добрими справами виправдовується людина;

sola scriptura: тільки Святе Письмо, а не церковна традиція є основою християнської віри;

solus Christus: тільки особистість, діяльність та вчення Ісуса Христа можуть бути основою віри та спасіння людини.

Реформація мала також соціально-економічні передумови. Церква, як великий феодал, володіла до 1/3 обсягу всієї оброблюваної землі. В результаті приросту населення продукти харчування стали значно дорожчими, тоді як робоча сила – дешевшою. Водночас селяни становили більшість населення, страждали від податків і жили на межі існування. Слід також враховувати збільшення постачання благородних металів з іспанських колоній Америки, що призвело до інфляції. Ця соціально-економічна ситуація призводила до все більшої кількості повстань.

Передумовою Реформації були також політичні причини. З самого початку політичне забарвлення мало і саме поняття "реформація". На відміну від Англії чи Франції, Священна Римська імперія німецької нації не була цілісною державою і складалась з багатьох окремих територій. Важко назвати централізованою і владу в країні, що посилювало конфесійну фрагментацію.

Політичний підтекст мала і Реформація в Англії, яку король Генрі VIII вивів з-під управління Риму і став одноосібним главою Англійської Церкви. Рух базувався на бажанні Генрі VIII (у якого було 6 дружин) анулювати так зване династійне одруження з першою дружиною Катериною Арагонською – вдовою його покійного брата Артура. Наслідком цього стала низка рішень, прийнятих британським парламентом у період з 1532 до 1534 рр., з яких передусім слід назвати Акт про верховенство короля над церквою Англії.

Реформація характеризувалась також певним радикалізмом, ліве крило якого представляв Томас Мюнцер. З ним пов'язували певні революційні ідеї щодо реформування політичних та соціальних відносин. Слід згадати певне реформування Католицької церкви, до якого активно долучились, зокрема, сенатор Венеції Гаспаро Контаріні й єпископ Верони Джан Маттео Джільберті.

Якщо лютеранська Реформація обмежилась впливом на Німеччину та Північну Європу, то швейцарська Реформація поширилась на Нідерланди, Велику Британію і навіть США. Жан Кальвін і Ульріх Цвінглі послідовно відхиляли всі традиції, які не були обґрунтовані

в Біблії. Кальвін з 1536 р. перетворив Женеvu на "протестантський Рим". Інший лідер руху (Ульріх Цвінглі) з 1523 р. діяв у Цюріху. Втім, лютеранство стало також головною протестантською конфесією в Австрії і набуло особливого поширення у східній половині нинішньої території Австрії.

Благодатний ґрунт ідеї протестантизму знайшли у Франції. Король Франц I, який на той час правив країною, перетворив Католицьку церкву у своєрідний орган управління, призначаючи церковних керівників у країні. Водночас у гуманістично налаштованих колах створювались своєрідні гуртки, які з 1520 р. почали обговорювати і поширювати ідеї Лютера. Таким чином, у Франції в 1523 р. виникла перша протестантська громада. У 1560 р. реформовані церкви нараховували вже близько 2 млн прихильників (10 % населення Франції).

У Данії протестантизм запровадив Йоганн Бугенхаген. На той час данські монархи правили також Норвегією та Ісландією. Реформація в Данії пов'язана з ім'ям Ганса Тауса, який після навчання у Віттенберзі почав проповідувати лютеранські ідеї на батьківщині. У 1550 р. данською мовою видано Біблію. Особливістю Реформації в Данії було ставлення до монастирів, які не були закриті, хоча й обкладені податками. У результаті монастирі існували ще 30 років після початку церковних реформ. Більшість парафіяльних священників не стали жертвувати своїми місцями і влилися в нову церковну структуру. Церковна реформація в Норвегії проведена данським королем Крістіаном III.

Реформацію у Швеції поширив у 1523 р. Густав Ваза, обраний королем того ж року. Реформа Церкви в Швеції здійснювалася поступово. З 1525 р. почалося проведення богослужінь шведською мовою, в 1526 р. виданий Новий Заповіт, а в 1541 р. – вся Біблія. Реформація, проведена у Фінляндії, стала тоді частиною королівства Швеції.

Реформація у державах Балтії почалася із земель Тевтонського ордену. У 1539 р. Рига увійшла до складу протестантських міст. Активно поширювалося нове вчення і у Великому князівстві Литовському. У 1547 р. на литовську перекладено євангелічний Катехізіс, який став взагалі першою книгою литовською мовою, так що автору довелося створювати литовський алфавіт і основні правила читання.

Протестантизм в Україні з'являється у 30–40 роках XVI ст. Йому передували різноманітні передреформаційні рухи єретичного характеру, а також гусити. У 60–80-х роках XVI ст. на всіх українських землях діяло до 500 кальвіністських (реформатських) громад. "Український корабель, – як писав М. Грушевський, – плів повними вітрилами під вітром реформації і спустив вітрила, коли цей вітер опав і не стало ні цих сміливих союзників, ні їх бадьорих прикладів!" [12].

Протестантизм завдяки розвитку освіти, науки, книгодрукування, утвердженню самодостатності рідної мови, пропаганді віротерпимості та свободи совісті об'єктивно сприяв піднесенню освіти і культури. Перша протестантська громада (анабаптистів) з'являється у Володимирі-Волинському у 1536 р. У XVII ст. протестантизм з Волині, Підляшшя, Холмщини і Галичини поширюється на Поділля, Київщину, Закарпаття. Протестантські громади в Україні розгортають видавничу і просвітницьку діяльність. До численних протестантських конфесій в Україні належать лютерани, кальвіністи, баптисти, п'ятидесятники, адвентисти, харизмати та ін.

Історичні результати Реформації по-різному оцінювались після його закінчення. Так, ліберали XIX ст. розглядали її як "народження ліберальних свобод", певний зразок секулярної держави, що конфліктувала з релігійною практикою, а марксистські історики вбачали в цих подіях "ранню буржуазну революцію". Пізніші дослідження зосереджено на соціальних процесах, пов'язаних з Реформацією.

Результатом Реформації стала нова Церква і виникнення протестантизму, який оголосив, що матеріальне благополуччя, зароблене працею або торгівлею, є ознакою Божого благословення. Сформувався так звана протестантська трудова етика, що характеризується самодисципліною і вмінням відкласти задоволення. Саме протестантські країни виділяються високою ефективною праці та самоорганізованістю. Реформатори виступали за певний стиль життя, що включав старанність, дисципліну і самодисципліну, усвідомлення обов'язку, чесності, достатності, економності, відмову від розкоші тощо.

Реформація збіглась з початком книгодрукування. Перекладена Лютером і надрукована Біблія стала вирішальним моментом у поширенні грамотності в Німеччині та сприяла розвитку видавничої справи. Наявність друкованої преси зробила прийняття протестантизму більш привабливим. Протестантська література випускалась у більшій кількості і на вищому рівні в містах, де ринок був більш конкурентоспроможним, що робило міста сприятливими для прийняття протестантизму.

Інтенсивного розвитку в охоплених Реформацією регіонах набула освіта, оскільки кожен член протестантської громади повинен був самостійно читати Біблію і вчитися. Шкільне навчання, яке було обов'язковим як для юнаків, так і для дівчат, обумовило суттєве підвищення грамотності. Протестантизм виходить з того, що людина може і повинна вільно розвивати всі надані йому Творцем сили, включаючи розсудок і розум, і постійно використовувати їх у суспільному житті, економіці, науках та мистецтві. Це створило сприятливий культурний клімат для розвитку духовних і природничих наук та техніки. Американський соціолог Роберт Мертон доводив, що найбільший внесок у розвиток природно-наукової і технологічної рево-

люції XVII–XVIII ст. внесли протестанти, передусім англійського і німецького походження, зокрема, відомі філософи Просвітництва Джон Локк, Джон Толанд, Готфрід Вільгельм Лейбніц, Імануель Кант, Жан-Жак Руссо та ін. Своєю діяльністю вони сприяли утвердженню свободи релігії, рівності людей і демократії.

Протестантизм позитивно вплинув і на мистецтво. Так, у німецькомовному просторі впродовж кількох століть більше людей знали напам'ять церковні пісні Мартіна Лютера, ніж вірші Йоганна Вольфганга Гете і Фрідріха Шиллера. Композитори Фрідріх Гендель, Йоганн Себастьян Бах, Йоганн Брамс і Фелікс Мендельсон піднялись на вершину світової музичної культури. До Реформації долучились художники Альбрехт Дюрер, Лукас Гранах та ін. Протестантське мислення і віра упродовж століть надихали багатьох відомих письменників, у тому числі Вільяма Шекспіра, Ганса Крістіана Андерсона, Чарльза Діккенса, Томаса Манна, Агату Крісті та багатьох інших.

На початку XIX ст. протестантизм являв собою строкату і багатоманітну картину, яка зростає значною мірою як у результаті дроблення цього віросповідання (лютеранство, кальвінізм і англіканство), так і в ході появи нових деномінацій (адвентисти, Армія порятунку, "Християнська наука", Свідки Іегови та ін.). Водночас подальшого розвитку набули такі протестантські секти: баптизм, менонітство, методизм, квакерство тощо.

Поділяючи основні особливості розвинутої релігії, тобто віруючи в буття Бога, безсмертя душі, надприродний і замогильний мир тощо, протестанти так само, як і католики та православні, уявляють собі Бога як триєдиного Бога – отця, Бога – сина і Бога – Святого Духа. Відповідно до загального вчення християнства протестантизм усіх різновидів стоїть на позиції, що знання релігійної істини дається людині божественним одкровенням. Реформатори наполягали на особистому ставленні людини до Бога.

У XVI–XVII ст. протестантизм, сприйнятий різними соціальними групами суспільства передусім ідейною зброєю буржуазії, що боролася з феодалізмом. До основних форм протестантизму належать лютеранство, кальвінізм і англіканство. В XX ст. розгорнувся екуменічний рух, що ставив за мету об'єднання християнських церков – Всесвітня рада церков. Головними протестантськими святами є День недільний, Пасха та Різдво Христове, а решта дванадцять Господніх свят поділяються на "неперехідні" та "перехідні". Лютерани, наприклад, зберегли в своїх церквах розп'яття, вівтар, свічки, органну музику; кальвіністи ж від всього цього відмовилися. Меса була знехтувана протестантами майже всіх напрямів. Богослужіння стало вестися ними національними мовами і складалося з проповіді, співу молитовних гімнів і читання певних глав Біблії, переважно Нового заповіту.

Організаційна і доктринальна картина протестантизму залишилася в ХХ ст. майже такою ж, як і в попередньому сторіччі: йшли ті ж нескінченні процеси дроблення і злиття, розділення і з'єднання, робилися спроби прийти до єдино істинного віровчення. Організаційні форми сучасного протестантизму дуже різноманітні – від церкви як державної установи (у Швеції, наприклад) і до майже повної відсутності якоїсь об'єднуючої організації (наприклад, у квакерів); від великих конфесійних (наприклад, Всесвітній союз баптистів) і навіть міжконфесійних об'єднань (єкуменічний рух) до дрібних ізольованих сект.

Найпоширенішим відгалуженням протестантизму є лютеранство. Церкви, названі згодом лютеранськими, або євангельськими, оформилися в північних німецьких князівствах. Зараз такі церкви існують у багатьох країнах – Ісландії, Данії, Швеції, Норвегії, Фінляндії і Німеччини. Багато лютеранських церков діють у Північній Америці. Найбільшою на американському континенті вважається лютеранська церква Бразилії. У країнах Азії лютеран мало, сильніше відчувається їх вплив у таких країнах, як Ефіопія, Судан, Камерун та ін. Нині у світі налічується понад 75 млн лютеран (близько 50 млн об'єднано у Всесвітній лютеранський союз).

Лютеранство скасувало чернецтво і поклоніння святим. Культ у лютеранській церкві відповідає буржуазній вимозі "дешевої церкви". В лютеранстві зберігається єпископат, особливе посвячення в духовний сан (ординація), літургія. В лютеранських кірхах немає ікон, але збережені розп'яття, одягається духівництво і вітвар. Головна увага в проповідницькій діяльності зараз робиться на тлумаченні питань суспільного життя і, особливо, на морально-етичних проблемах. Лютеранські церкви беруть участь в єкуменічному русі.

На другому місці за чисельністю прихильників після лютеранства залишається, як це було і раніше, кальвінізм. Кальвінізм розпадається у свою чергу на три відгалуження: реформаторство, пресвітеріанство, конгрегаціоналізм, які разом охоплюють близько 50 млн осіб. У Всесвітній пресвітеріанський союз входить 125 самостійних кальвіністських церков з різних країн.

Англійська єпископальна церква є нині державною церквою Англії. Англійські церкви існують також у США, Індії тощо, всього в 16 країнах. З 1867 р. англійські церкви, зберігаючи свою самостійність, об'єднуються Англійським союзом церков. Главою церкви є англійський король. У США англійство представлено Протестантською єпископальною церквою.

Важливе місце в системі протестантських церков займає баптизм. Баптистські общини виникли на початку XVII ст., в них було введено хрещення дорослих зануренням у воду. З цим пов'язана і назва конфесії (від грецьк. *baptizo* – занурювати у воду, хрестити). У XVII ст. в Англії виникло "Християнське суспільство друзів внутрішнього

світла", до якого приєдналися багато баптистських груп. Оскільки вони підкреслювали необхідність перебувати в постійному "трепетанні" перед Богом, послідовники цього руху отримали назву квакерів (від англ. quake – трясися). До протестантизму належить секта менонітів, яка виникла в Північній Німеччині, а нині представлена переважно в Північній Америці і Європі. Міжнародним органом менонітів є Всесвітня конференція.

Одне з найбільших церковних утворень у рамках протестантизму є методизм, що склався в першій половині XVIII ст. на ґрунті англіканства. В 1881 р. створено Всесвітню методистську раду. До протестантів відносять і старокатоликів, що відкололися від Римсько-католицької церкви.

У 30-х роках XIX ст. у США від баптизму відкололася секта адвентистів (лат. *adventus* – пришествя), засновником якої був проповідник Уільям Міллер, що передбачав друге пришествя Христа. Віра в це є основою віровчення секти адвентистів, які ведуть активну місіонерську діяльність. Разом з адвентистами сьомого дня існують й інші течії: адвентисти – реформісти, адвентисти – християни, суспільство другого пришествя тощо.

Свідки Ієгови виникли в другій половині XIX ст. у США. Їх журнали "Сторожова башта", "Прокиньтесь!" та інші видаються багатьма мовами і великими тиражами. Штаб-квартира цієї організації, що має відгалуження в багатьох країнах світу, знаходиться в Брукліні (передмістя Нью-Йорка, США). Групи "свідків Ієгови" є і в Україні.

П'ятидесятництво як одне з найпізніших утворень протестантизму виникло в США в кінці XIX ст. і звідти поширилося в інших країнах. П'ятидесятники – одна з конфесій, чисельність якої постійно зростає і налічує понад 51 млн членів різних церков і більше 11 млн співчуваючих.

Всесвітня місіонерська конференція, що проходила в Лондоні у 1910 р., поклала початок всесвітньому екуменічному руху, що має мету подолати догматичні і канонічні відмінності в християнстві і пов'язати його з соціальними проблемами сучасності. В американських протестантських общинах сформувався особливий тип протестантизму – "євангельський". Головним для них стає власний релігійний досвід і прагнення звиряти своє життя з принципами Євангелія, вести активну місіонерську діяльність. У середині XX ст. більш динамічним стає розвиток протестантизму в Африці, Південній Америці, Океанії, Азії. Характерним є зростання Африканських незалежних церков.

Протестантська Реформація мала духовні, теологічні, соціально-економічні та політичні передумови. Вона не тільки революціонізувала духовне життя, а й сприяла розвитку суспільно-політичних процесів, розмежуванню духовного і світського, відокремленню церкви від держави. Протестантизм розвивав певну модель держави і суспільства,

яка отримала подальший розвиток у США і багатьох інших країнах та частинах світу. Отже, протестантська Реформація, що мала вплив на всі сфери життя, зокрема, сім'ю, державу та суспільство, освіту, науку, економіку і мистецтво, стала переломним моментом у європейській культурі. Реформація підготувала шлях до епохи Просвітництва.

Церковно-релігійний рух, ініційований Мартіном Лютером, спричинив розрив єдності римсько-католицької церкви, виникнення нової теології протестантизму і появу національних церковних спільнот. Реформація мала своїм результатом демократизацію засад та певних догм Церкви. Так, було ліквідовано целібат – заборону одруження і створення сім'ї. Чимало вихідців з протестантських (євангелічних) сімей зробили великий внесок у розвиток своїх країн. За даними німецької статистики, майже половина видатних людей Німеччини були синами протестантських (євангелічних) священиків. Як відомо, з середини ХХ ст. у певних країнах жінки допущені до священнослужіння і навіть можуть займати керівні посади. Так, архієпископом протестантської церкви Швеції є Антьє Джекелен.

Протестантизм залишається впливовою духовно-інтелектуальною силою сучасних суспільств, що пояснюється підвищенням інтересом протестантизму до внутрішнього світу людини. Протестантська Реформація суттєво змінила релігійний ландшафт Європи. Ця релігійна течія вважається другою у світі християнською конфесією після Католицької церкви, яка, за даними Папського щорічника від 2013 р., нараховує більше 1.2 млрд вірян [13]. Православні церкви, за різними даними, об'єднують від 120 до 150 млн осіб [14]. У світі нині, за даними доповіді про кількість і поширення християн у світі від грудня 2011 р., нараховується до 800 млн протестантів [15].

Найбільш поширеними у світі протестантськими об'єднаннями вважаються: Англійська церква (80 млн осіб), реформатські церкви (80 млн), методистські церкви (75 млн), лютерани (74 млн), баптисти (47 млн), враховуючи дітей і так званих друзів церкви, адвентисти сьомого дня (20 млн), а разом з учасниками богослужінь – 30 млн осіб. До методистських церков належать близько 17 млн християн [16]. Протестанти становлять більшість населення Скандинавії, Великої Британії, США, Канади, Австралії, Ісландії та Нової Зеландії.

Висновки. Передумовами Реформації були усвідомлення суті Відродження, поширення ідей гуманізму, розвиток самосвідомості людини, посилення містичних поглядів та антикатолицьких релігійно-філософських учень. У контексті ідей Відродження змінювалась інтерпретація Біблії, зростало прагнення до безпосереднього спілкування з Богом. Антицерковні настрої посилювались корумпованістю священнослужителів, їх аморальною поведінкою та політичним протистоянням з державною владою. Особливе невдоволення викликала практика продажу індульгенцій, зокрема привласнення частини

коштів, які мали б використовуватись на будівництво Собору Святого Петра у Римі. Загострювались політичні суперечності правителів країн з Апостольським престолом, який відбирав зібрані податки. Криза Католицької церкви розвивалась на тлі соціально-економічних проблем, масових епідемій.

Реформація змінила відносини Церкви і суспільства, стала причиною розколу Католицької церкви, певної її демократизації і виникнення нової християнської конфесії – протестантизму та створення національних об'єднань, у тому числі в Україні. Реформацію можна вважати духовним оновленням континенту, оскільки вона сприяла розвитку нового мислення, європейської науки, культури, освіти, розкриттю творчого потенціалу людини. Протестантські церкви та секти поширились у багатьох країнах світу і стали другою за чисельністю християнською конфесією у світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Was ist die Reformation?* Dr. Frank van der Pol in Christelijke Encyclopedie, Kampen, 2005. URL : <http://www.refo500.nl/de/pages/114/was-ist-die-reformation.html>.
2. *The Reformation*. URL : <http://www.history.com/topics/reformation>.
3. *Der Große Katechismus* Martin Luthers. URL : http://www.ekd.de/glauben/grundlagen/luthers_grosser_katechismus.html.
4. *Luther M.* Der kleine Katechismus. Göttingen, 1961. S.7.
5. *Кальвін Жан*. Настанова у християнській вірі. URL : <http://www.jeancalvin.ru/institution/#sthash.o4OHjsss.dpuf>.
6. *Шлейермахер Ф.* Герменевтика. СПб. : Европейский Дом. 2004. 242 с.
7. *Алістер МакГрат*. Богословська думка Реформації. Одеса : Богомыслие. 1994.
8. *Шеффер Френсіс*. Християнський маніфест. URL : <http://r500.ua/10-knig-pro-istoriyu-i-suchasnist-protstantskoyi-reformatsiyi/#sthash.o4OHjsss.dpuf>.
9. *Вебер М.* Избранные произведения. М. : Прогресс. 1990.
10. *The World Book Encyclopedia*. World Book, Inc. Vol. 16. P.195.
11. *Riforma protestante*. URL : http://it.wikipedia.org/wiki/Riforma_protestante.
12. *Грушевський М.* З історії релігійної думки на Україні. Київ : Освіта, 1992. С. 79.
13. *L'Annuario Pontificio 2013 e l'Annuario Statistico*. URL : www.toscanaoggi.it.
14. *Russisch orthodoxe Kirche in Deutschland: ihre Tradition, Glaube, Gottesdienste, Geschichte...* URL : <http://www.russische-kirche-l.de/deutsch/l-glaubed.htm>.
15. *Global Christianity : A Report on the Size and Distribution of the World's Christian 800 nbcPopulation*. Pew Forum on Religion & Public Life, Dezember 2011, S. 27.
16. *Liste christlicher Konfessionen*. URL : http://de.wikipedia.org/wiki/Liste_christlicher_Konfessionen.

Стаття надійшла до редакції 06.03.2017.

Khoruzhyi H. Protestantism as a result of the European Reformation.

Background. Reformation, whose 500th anniversary will be in October, was a powerful church and religious movement in Europe, whose influence has spread onto various spheres of life in many countries. The result of this process was the emergence of Protestantism as a new Christian denomination that needs investigation of spiritual influence of the Renaissance, characteristics of the Catholic Church, as well as economic and political situation.

Analysis of recent research and publications showed that despite the existence of specific research remains a problem of holistic study of the Reformation using German, English and Italian literature, as Germany, England and Italy were once closely associated with the processes of the Reformation.

The **aim** of the article is to explore the cultural, religious, economic and political causes of the Protestant Reformation, the emergence of Protestantism as a new Christian denomination and its current role in the development of culture and education, and the spread of Protestant churches and sects.

Materials and methods. The study used historical and philosophical, comparative and logical methods as well as the principles of consistency and comprehensiveness.

Results. It has been shown that Reformation was caused by various reasons and developed under the influence of humanistic ideas of the Renaissance. Revolutionary influence of the Protestant movement was caused by the problems of the Catholic Church and the papacy, which caused widespread discontent and protests of the population. The effects of the Reformation are not limited with the church area and cover different realms – politics, economics, culture, education and art. Protestantism contributed to their development. The Reformation was preparation for the Enlightenment, it caused a distinction of religious and secular, separation of church and state. The Reformation, which affected all spheres of life, became a turning point in European culture and prepared the way for the Enlightenment.

The Reformation initiated by Martin Luther led to the emergence of a new influential Protestant Christian denomination, Church democratization and establishment of the Protestant communities in many countries.

Conclusion. Protestant Reformation was caused by the crisis of the Catholic Church and the papacy, and other factors. Revolutionizing social, spiritual and revolutionary life contributed to the development of culture, education and science, renewal of various spheres, including church relations and distinction of religious and secular and separation of church and state. Protestant remains influential Christian denomination in many countries.

Keywords: Protestantism, Reformation, Catholic Church, humanism, Christianity, Lutheranism, Calvinism and Anglicanism.

REFERENCES

1. Was ist die Reformation? Dr. Frank van der Pol in Christelijke Encyclopedie, Kampen, 2005. URL : <http://www.refo500.nl/de/pages/114/was-ist-die-reformation.html>.
2. *The Reformation*. URL : <http://www.history.com/topics/reformation>.
3. *Der Große Katechismus Martin Luthers*. URL : http://www.ekd.de/glauben/grundlagen/luthers_grosser_katechismus.html.
4. *Luther M. Der kleine Katechismus*. Göttingen, 1961. S. 7.
5. *Kal'vin Zhan*. Nاستanova u hrystyjans'kij viri. URL : <http://www.jeancalvin.ru/institution/#sthash.o4OHjsss.dpuf>.
6. *Shlejermaher F.* Germenevtyka. SPb. : Evropejskyj Dom. 2004. 242 s.
7. *Alister MakGrat.* Bogoslovs'ka dumka Reformacii'. Odesa : Bogomyслиe. 1994.

ФІЛОСОФСЬКО-КУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ У СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

---

8. *Sheffer Frensis*. Hrystyjans'kyj manifest. URL : <http://r500.ua/10-knig-pro-istoriyu-i-suchasnist-protestantskoyi-reformatsiyi/#sthash.o4OHjsss.dpuf>.
9. *Veber M.* Izbrannye proizvedenija. M. : Progress. 1990.
10. *The World Book Encyclopedia*. World Book, Inc. Vol. 16. P.195.
11. *Riforma protestante*. URL : http://it.wikipedia.org/wiki/Riforma_protestante.
12. *Grushevs'kyj M.* Z istorii' religijnoi' dumky na Ukrai'ni. Kyi'v : Osvita, 1992. S. 79.
13. *L'Annuario Pontificio 2013 e l'Annuario Statistico*. URL : www.toscanaoggi.it.
14. *Russisch orthodoxe Kirche in Deutschland: ihre Tradition, Glaube, Gottesdienste, Geschichte...* URL : <http://www.russische-kirche-l.de/deutsch/l-glaubed.htm>.
15. *Global Christianity : A Report on the Size and Distribution of the World's Christian 800 nbcPopulation*. Pew Forum on Religion & Public Life, Dezember 2011, S. 27.
16. *Liste christlicher Konfessionen*. URL : http://de.wikipedia.org/wiki/Liste_christlicher_Konfessionen.